

NOGOMET I POLITIKA. POVIJEST I SUVREMENOST MEĐUODNOSA U HRVATSKOJ

Dražen Lalić

Fraktura, Zagreb, 2018.

DOI: 10.20901/an.15.13

I.

Knjiga hrvatskog politologa i sociologa Dražena Lalića bavi se poviješću i suvremenosti odnosa nogometa i politike u Hrvatskoj. Riječ je o opsežnome i ambicioznom djelu koje nastoji dijakronijski prikazati i analizirati povezanost tih dvaju društvenih polja u Hrvatskoj. Ona je ujedno neka vrsta istraživačke, političke i identitetske autobiografije autora koji, pišući o predmetu, piše i o sebi kao o dijelu tog predmeta.

Knjiga se pojavila petnaest godina nakon zbirke eseja Srđana Vrcana *Nogomet, politika, nasilje: Ogledi iz sociologije nogometa* (2003) i može se čitati kao osviješten nastavak Vrcanova projekta koji Lalić razvija i proširuje, preuzimajući od Vrcana brojne teorijske i analitičke postavke (14-15, 39, 57, 66, 71 i d.). Važne su neke razlike u metodologiji i žanru: Vrcanov je stil zasićeniji teorijskim žargonom, a metoda je "rad za stolom" (*deskwork*) na osnovi javno dostupnih izvora, dok Lalićevo djelo metodološki snažnije obilježavaju etnografska tradicija sudjelujućeg promatranja i terenskog rada (*fieldwork*), uz primjese historiografije, pa i oralne povijesti, te intervjuiranje aktera.

Stilski gledano, Lalić kombinira formalniju znanstvenu ekspoziciju i jasnoću s neusiljenijom političkom i novi-

narskom naracijom. Pritom nije nužno riječ o podcjenjivačkoj etiketi, jer etnografski gusti opis i dobro istražena priča imaju mnogo zajedničkoga. Pulitzerom ovjenčani David Halberstam ustvrdio je da odmah može reći kada je novinarska priča napisana na osnovi nekoliko telefonskih poziva, a kada je ishod ozbiljnoga istraživačkog rada. To načelno vrijedi i za etnografiju koja nije moguća bez razmjerno prolongirane vremenske, intelektualne i interpretacijske intimizacije s predmetom. Premda neki samostilizirani kolerici odbacuju riječ publicistika, ako se prihvati da termin upućuje na javno pisanje koje nije fikcija ali se ne opterećuje metodom, Lalićeva se knjiga može odrediti kao hibrid društvenoznanstvenoga i publicističkog žanra.

Što se tiče duha koji pokreće tu eklektičnu formu, on je izražen u biografskoj anotaciji autora: "Znanstvena znatiželja i navijačka strast jako su mi važne" (27). Jedno, drugo ili oboje doista se mogu iščitati s većine stranica, čemu valja dodati i to da autor piše i kao angažirani građanin. Lalić se, drugim riječima, ne libi pisati politički, što ne čudi, jer se čini da je politiku i nogomet, koji su obilježili ne samo njegovu znanstvenu karijeru nego i život, nemoguće razdvojiti. Čak i kada na stadionu odjekuju "uzvici negodovanja" (29) protiv miješanja politike u sport, oni su izraz određene politike

kao formalno depolitizirajućeg politiziranja. Politička uključenost načelno nije sporna: velikani sociologije, poput Raymonda Arona kada je govorio o 1968. u Francuskoj, nisu bježali od uključenosti i pristranosti. Štoviše, posrijedi je ne samo legitimna nego i neizbježna pozicija sociologije koja, kao i druge društvene znanosti, vrednuje, normira, politički se određuje te prepoznatljivo govori u javnom prostoru zajednice.

Lalićeva knjiga ima pet dijelova. Nakon programskoga, metodološkog i autobiografskog prologa, lirski naslovljenog "Kud plovi ovaj brod", slijedi teorijsko poglavlje "Osnovna teorija i fenomenologija međuodnosa nogometa i politike". Empirijsku i analitičku osovinu knjige čine dva poglavlja: "Povijest međuodnosa nogometa i politike u Hrvatskoj" i "Međuodnos nogometa i politike u suvremenoj Hrvatskoj (od 2000. do 2017.)". Slijedi kraća zaključna sinteza "Nogomet kao metafora politike" i više od 25 stranica završnih bilješki koje sadržavaju brojne zanimljivosti pa čitateljima preporučujem da ih ne preskaču. Nisu posrijedi samo bibliografske anotacije i "suhe" knjiške referencije nego i dodatna objašnjenja, informacije i digresije o predmetu i protagonistima Lalićeve naracije, uključujući informacije o smrti dvojice pripadnika Torcide, Pavla Grubišića i Žana Ojdanića, kojima je cijela knjiga posvećena kao "pravim navijačima i borcima za pravdu" (5, 399, 410). Tu su i tri nepaginirane slikovne interpolacije od po osam stranica s fotografijama, ponajviše vezanima za Hajduk/Torcidu, Dinamo/BBB i reprezentaciju/HNS, uz "mrvice" Rijeke/Armade i Osijeka/Kohorte.

II.

Lalić napominje da je "sabradio obimnu arhivu" (31) o nogometu i politici. No kako epistemološki primjećuje, "raznorodna i obimna građa u početku je bila

donekle kaotična, pa je iz nje raščlambom trebalo stvoriti spoznajni red" (34-35). Na površini, riječ je o nekoliko strategija kojima je to autor pokušao učiniti.

Lalićevi istraživački ciljevi – povijesno i suvremeno trasiranje i tumačenje odnosa nogometa i politike – prvi stupanj apstrakcije dobivaju tipologizacijom empirijskih događaja. Tipologiji odnosa politike i sporta slovenskih autora Simone Kustec Lipicer i Alema Maksutija, izloženoj u članku objavljenom u *Analima Hrvatskog politološkog društva* (2010), Lalić dodaje četvrti tip: manipulaciju, u kojoj politički i sportski subjekti postaju objektima mimo vlastite volje i osviještenosti (90-92). Tome valja dodati deset nabrojanih, objašnjenih i oprimjerenih oblika političke upotrebe nogometa koji su, među ostalim, vezani za teatralne potencijale nogometa, njegovu podobnost za simboličko izražavanje, za izražavanje nacionalnog osjećaja, ali i ekstremnih političkih ideologija, ili pak za nogomet kao mjesto koje se može vezati i za politički konsenzus i za korupciju (72-90). Te tipove odnosa autor prepoznaje u povijesnoj i suvremenoj empirijskoj građi, što već po sebi opravdava njegovo djelo kao vrijednu i nezaobilaznu referenciju za one koji će se ubuduće baviti, akademski ili laički, odnosom politike i nogometa u Hrvatskoj.

Na višoj razini apstrakcije, Lalić nudi niz ponajviše udžbeničkih definicija politike, pri čemu je samo naizgled banalna primjedba da politika, kao i sport, ima paradoksalnu osobinu da "povezuje i razdvaja ljude i njihove skupine" (46). Lalićeva knjiga potvrđuje taj stav. Što se tiče definicije nogometa – nakon zabavnoga švejkovskog početka: "Nogomet je kolektivna igra loptom koja ima razmjerno malobrojna i gotovo u potpunosti lako shvatljiva pravila" (55) – političkoj analizi zanimljive su osobine nogometa koje sam izabrao i rekonstruirao iz šire palete navoda i implikacija:

nogomet je igra, ali i na sportski teren izmještena ritualizirana borba s neizvjesnim ishodom; ta se igra/borba prati u znaku nade, što sugerira da nogomet može biti metafora politike koja povezuje i razdvaja. Usput, Lalić u teorijskom dijelu dijagnostičira eliasovske trendove civilizacije, pa i "feminizacije" nogometa (58), koji zasad zaobilaze Hrvatsku, no taj bi se motiv mogao dodatno teorijski i empirijski razraditi. Na najvišoj razini spekulacije, pojmovno djeluje epigraf, preuzet od Vrcana, koji politiku i nogomet prikazuje, u nekoj vrsti izvanfilozofijske aplikacije Hegela, kao dijalektičku igru slugu i gospodara (39). U tom se smislu može reći da uzajamna manipulacija nogometa i politike ne doseže stupanj ideje: umjesto marša povijesti ka slobodi, politika ponajviše djeluje kao borba za moć u igri nultog zbroja koja se vodi partikularnim interesima što se "opiru preciznoj detekciji" (369).

Dva su imena ključna za razumijevanje teorijskog okvira Lalićeva djela. Ona potresaju statičnu dijagnozu i omogućuju da se autorova naracija sociološki i politološki "pokrene". Pierre Bourdieu – velikan francuske i svjetske sociologije, darovit autor skromna bearnijskog podrijetla čiji se sraz s pariškim kulturnim snobizmom pretvorio u samorefleksivno teoretiziranje o kulturnom kapitalu, osoba s bogatim terenskim iskustvom i ljudskom skromnošću koja osvaja – dao je Laliću metajezik da poveže politiku i nogomet kao društvena polja na kojima akteri razvijaju habituse kao praktični osjećaj za igru i operiraju s različitim oblicima kapitala koji se mogu pretvarati jedan u drugoga. Taj je izbor pogođen i logičan. Bourdieuov naglašeni interes za politiku imenovanja i borbu za kategorije u javnom prostoru, kao i njegove analize simboličkog nasilja i simboličkog kapitala, mogu se, na razini povijesne empirijske ilustracije iz Francuske, retrospektivno učiniti filigranom malih

razlika. Makar je tako u svojim kasnijim revolucionarnim pokličima protiv "metodološkog nacionalizma" tvrdio Ulrich Beck. No to što se globalni problemi poput zagađivanja i uništavanja okoliša, migracijskih i ekonomskih kriza danas pokazuju politički najvažnijima, ne znači da su druge razine analize nevažne: pozicija koja polazi od toga da je politička komunikacija "borba nerijetko obilježena nasiljem simbolične naravi koje je vezano uz ideologije, a u javnosti često nije prepoznato kao nasilje" (70) dobro funkcionira u analizi politike i nogometa. Manje je važno znači li ta kategorija javnu optužbu: Bourdieuova etimološka igra zasigurno ispravno upućuje na vrijednosnu i konfliktnu dimenziju pojmova društvenih znanosti koji su, kako Beck ispravno zaključuje, norme. Lalićeva knjiga, i kao dnevnik i kao predmet analize, dokaz je za to. Analizirati politiku i nogomet znači boriti se, normirati i vrednovati u javnom prostoru. Ako je nogomet metafora politike, analizirati politiku znači upasti na teren, igrati neizvjesnu igru prožetu nadom, a ponekad i očajem. Lalićeva knjiga u tom je smislu zagovor protiv "etnifikacije politike i sporta" (48), a njezine metafore ne ostavljaju prostora sumnji: koristiti stiliziranu sintagmu "parazitiranje političkog ekstremizma u polju nogometa" (79) znači normativno razdvajati dvije pojave i vrijednosno zagovarati liberalnu demokraciju. To znači pisati protiv fašizma, kolikogod to neprecizno i otrcano zvučalo. Lalićeva je knjiga u tom smislu politički i identitetni manifest.

Drugo je ime Josip Županov koji je, nakon Vrcana, nedvojbeno najviše utjecao na Lalića. U svojim analizama Županov upućuje i na sukobe tipa "mi ili oni", koji se metaforiziraju kao horizontalni. Primjena tih kategorija ili njihovo političko prizivanje ustvari znači ono što poručuje ekonomist Piero Sraffa kada – kako bi se narugao njegovu ranome

logičkom atomizmu i pozitivističkom shvaćanju jezika – počese bradu rukom okrenutom vani i pita Wittgensteina koji je logički oblik te napolitanske prezrive pučke geste. Ono je, otprilike, neka vrsta dizanja glave, slanja poruke ili čak prijetnje, najave mogućega političkog raskola, jedna od mnogih projekcija u ostvarenju koje uspješno ili neuspješno, ali ne i neutralno, djeluju burdjevovski društveni akteri.

S obzirom na važnost političkog prepoznavanja tipa sukoba čudi što se ime drugoga teorijski prijelomnog autora pojavljuje tek pri kraju knjige – u analizi slučajeva fizičkih napada na Zdravka Mamića i verbalnih napada na Janicu Kostelić u južnim krajevima države: "Koristeći se poučnom dihotomijom društvenih sukoba koju je ustanovio američki ekonomist i politolog Albert O. Hirschmann", Lalić zaključuje kako konflikt HNS-a i "navijačkih udruga", ponajviše Hajdukovih, "sve izrazitije zadobiva obilježja horizontalnog društvenog sukoba (između horizontalnih društvenih skupina)" (368). Dakle, umjesto hobsovskog zagovora sigurnosti pod unitarnim suverenom, imamo sociološki dijagnosticiran fukoovski rat u društvu. U knjizi spomenut transparent "ZG = BG" sa splitske rive dovoljno jasno označuje crtu sukoba koju Lalić detektira u svojim analizama (243). Knjiga *Nogomet i politika* potvrđuje ono što uvodno najavljuje: da "delikatan dodir" politike i nogometa upućuje na "promicanje neke identitetske odnosno političke pripadnosti" (16). Hirschmannova priča o konfliktima, kao nekovrsna politološka mehanika koja je usko vezana za priču o identitetu koji traži političko priznanje, stoga je zaslužila ozbiljniju teorijsku elaboraciju, ali i empirijsku obradu. No nema spora da je Lalićev izbor teorijskih osovina – Bourdieu i Hirschmann te Vrcan i Županov – izvrsno pogođen za hibrid sociološke i politološke anali-

ze koju autor nudi. Lalićeva sociološka imaginacija, do koje mu je s pravom vrlo stalo, nije upitna i izvrsno je zasjala, ako ne i njezina sasvim dosljedna empirijska realizacija i prezentacija.

III.

Povijesni dio nekovrsna je kombinacije političke povijesti i historijsko-nogometnog bedekera, s naglaskom na Hajduk, kojemu ravnotežu nastoje dati dijelovi o Dinamu, a može se čitati i odvojeno od ostatka knjige. Politički potencijalno prijeporne mogu biti referencije o totalitarizmu ili "svevlasti" u Jugoslaviji pomoću kojih Lalić nastoji pokazati kako se taj pojam nekritički i politički zaoštreno koristi za cijelo razdoblje komunističkog režima te upozoriti na tendencijsku "etnifikaciju politike" u vezi s nogometom ili mimo njega kao konstantu, bez obzira na brojne promjene režima. U dodiru dvaju polja Lalić prikazuje i tumači povijest sukoba, ideoloških podjela i političkih biografija aktera koji se nalaze na razmeđu politike i nogometa. Pritom ističe antifaišističku povijest Hajduka, koja se kasnije zbog političkih razloga minorizirala, a iscrpno prikazuje i neke zanimljive epizode poput objave Titove smrti na utakmici Hajduk-Crvena zvezda 4. svibnja 1980. na kojoj je i sam bio. U periodizaciji obrađenog gradiva Lalić implicira određen kontinuitet komunističkog režima s devedesetim godinama kada se hrvatska država formirala i obranila u ratu. Nezanimanja između politike i nogometa nema, ima suradnje i konflikta, ali odnos dvaju polja najviše pogađa "međusobna manipulacija", a sve to vrijedi i za razdoblje nakon 2000. No, ako "političku zlouporabu nogometa" (190) možemo pratiti u cijeloj povijesti i suvremenosti međuodnosa, Lalić ne smatra opravdanim to što "neki desničari i mnogi drugi kod nas u neformalnim razgovorima" koriste manihejsku sintagmu "vrijeme mraka" (190) kao opis cjelokupnoga

komunističkog razdoblja; ako je pak ta sintagma opravdana, čini se da je ona umnogome primjenjiva i na devedesete godine. Kontroverznu političku narav implikacija o "kontinuitetu mraka" ne treba posebno obrazlagati.

IV.

Dio posvećen suvremenosti prati odnose politike i nogometa nakon 2000. godine. On je neka vrsta autorova etnografskoga i političkog dnevnika. Nogometno gledano, to je razdoblje kronika "dotad neprispodobivoga jačanja Dinama usmjerenog ponajprije da bude organizacija za preprodaju igrača", a riječ je o "kronici slabljenja tuzemnoga profesionalnog nogometa" (207). Lalić koristi i pojam "metropolizam" (202), upozoravajući, uz određene ograde, na to da se "u javnosti... uglavnom smatra kako je djelovanje krovne organizacije hrvatskog nogometa obilježeno rigidnim metropolizmom i centralizmom" (243). Istodobno, afirmativno citirajući istaknutog igrača, trenera, izbornika i komentatora Igora Štimca, kritičan je prema pojavi koju naziva "svjetovna religija Hajduk" koja je, metaforički rečeno, u fokus stavila vjernike umjesto vjere i Boga (348), tako da autorova samodoklirana navijačka strast nije lišena samokritike.

Taj dio knjige ipak ima jednu nogometnu i političku nemezu. Bogati i utjecajni nogometni menadžer Zdravko Mamić, realni "gazda" Dinama neovisno o različitim formalnim položajima, opisan je kao "najmoćniji čovjek hrvatskog nogometa" (408). On je jasan politički antagonist ovog dijela knjige (207, 229, 251, 276-277, 301-302). Lalić pretpostavlja, opet uz određenu ogradu, da će ga se, "kad više ne bude na pozornici javnog života, mnogi najviše sjećati kao aktera čije su mnoge riječi i postupci bili obilježeni političkim i drugim zlouporabama" (378). Gotovo šmitijanski poli-

tički odnos prijatelj-neprijatelj, prilično horizontalan, nije lišen aspekata sociološke analize koju sam već smjestio u široko političko polje borbe za kategorije. Lalić analizira Mamićeve ekonomske, kulturne, simbolične i socijalne habituse i kapitale (248). Na psihološkoj razini, Mamić se pojavljuje kao tolstojevski lukav tip, a na razini političkih, socijalnih i ekonomskih strukturnih pretpostavki kao netko tko utjelovljuje ono što autor, nastavlajući se na Županova, kritički shvaća kao nešto što je "uzrokovano društveno štetnom spregom neoliberalnoga i političkoga, klijentelističkoga kapitalizma" (255).

V.

U zaključku, koji proglašava nogomet metaforom politike, isključiv naglasak nije na borbi, strategiji i taktici, nizu ratnih metafora koje se primjenjuju u teoriji i praksi politike implicirajući sukob neizvjesna ishoda, koji donekle strukturiraju pravila. Umjesto toga, autor kontrastira dijagnosticiranu uzajamnu manipulaciju nogometa i politike s arendtjanskim patosom združene političke aktivnosti građana. Lalić, naime, upozorava na to da se u "beskompromisnom i najviše identitetskom sukobu", koji se povezuje s "politikom kao tehnikom moći", gubi "ono političko kao praksa povezanosti (sudbine) ljudi u društvu i zadovoljenja očekivanja građana" (385). Normativni sloj zaključka koji traži više od politike i nogometa, dakle izlazak iz manipulacija i nedovršene dijalektike u nekovrstan novi početak prave i dobre politike, dodatno stilizira snažnim epitetima. U uvjetima "kvarnih odnosa u nogometu" u kojima između nogometa i politike vlada "uspješno ili slabo prikrivena manipulacija" (381) – a sve to u političkom kontekstu "sakate poratne demokracije" (385) u kojoj se nogomet pokazao upotrebljivijim za desnicu "kao rezervoar profita i moći", a "ideologija i povezanost s (desnom) politikom" po-

kazali su se kao "dimna zavjesa" koja pogoduje manipulaciji" (380) – Lalić ipak vjeruje u novi početak posredstvom politike koja će "alatima pravne države" poduzeti "popravljanje pohabanog najpopularnijeg sporta" (387).

Na razini nogometnog polja, Lalić uočava kontinuiranu povezanosti navijača "uz održanje važnosti konzervativnih vrijednosti", ali napominje kako je "nerijetko više riječ o ekstremnoj nego radikalnoj ili umjerenoj desničarskoj politici" (260), što aktere često dovodi u sukob s vrijednostima i institucijama liberalne demokracije. No tipični habitusi dvaju područja u konačnici ne dobivaju samo manihejske tonove nego se u naraciji dade iščitati i neka vrsta vječne teme smjene generacija. Naime, u srazu "starijih moćnika u odijelima i mladih navijača u trapericama" (384), potonji su snage dobra koje dolaze, nositelji "mladenačkog idealizma koji najviše određuje navijače-aktiviste" (385). Nezrelost dvaju polja i njihova uzajamna manipulacija, čudan odnos sluga i sluškinje koji međusobno gospodare, naposljetku ipak nije osnova za krajnji pesimizam. Lalić spominje i "međunarodni uspjeh reprezentacije" (385) kao primjer pozitivne veze nogometa i politike. Sukladno poziciji autora da nogomet može i pozitivno utjecati na politiku, valja očekivati pozitivna prelijevanja u "po mnogočemu kvarni svijet suvremenoga tuzemnog nogometa" (387).

VI.

Lalićeva je knjiga ambiciozno, veliko i važno djelo koje govori o politici pomoću nogometa. Izdanje je raskošno, gotovo besprijekorno. Zahvale suurednicima izdanja, Seidu Serdareviću i Vuku Perišiću, upućuju na zahtjevan i dobro odrađen urednički posao. Ispod površine, riječ je o spomenutom hibridu formi koji možda neće biti po ukusu svih: nekima će se svidjeti znakovi sociološke ured-

nosti, definicije pojmova i metodološke deklaracije koje donose preglednost i jasnoću, dok će drugima zasmetati što se time gubi publicistička lakoća.

Možda se pojedini dijelovi s udžbeničkim definicijama mogu opravdati upotrebom knjige u fakultetskoj nastavi, no preferiram nešto elegantniju prozu s višim stupnjem sinteze, intelektualno izazovnije štivo u kojemu je analiza impregnirana teorijom. To opet ne znači da je *Nogomet i politika* besprijekoran uredni "bauhaus" u kojemu je svaka pojmovna i analitička deklaracija funkcionalna i analitički opravdana. Primjerice, unatoč tome što se naglašava lokalna dimenzija politike (48-49), *Nogomet i politika* u osnovi se bavi Hajdukom i Dinamom i njihovim navijačima. Obrada lokalnih arena u kojima bi se našli drugi gradovi, lokalni identiteti i politički procesi (Rijeka, Zadar, Osijek, Slavonski Brod, Vinkovci, Vukovar, Šibenik, Karlovac, Pula i dr.) vjerojatno bi zahtijevala drugu vrstu izdanja, naime zbornik s prilogima više autora ili jasnije redukcije i ograde u teorijskim prikazima i najavama. Kada je pak riječ o sadržaju, ističem dvije napetosti koje Lalić pojmovno otvara, a odnose se na pojmove kapitala i nasilja koji se često koriste u analizi.

Kada piše o Joeu Šimuniću, Lalić njegove geste objašnjava "znatnim manjkom njegova kulturnoga kapitala", a ni Davor Šuker "ne posjeduje veliki kulturni kapital (nije studirao i slično)" (234). Tim akterima nogometa (i politike) on pripisuje socijalni i simbolični, a poriče kulturni kapital. No kulturni kapital širok je pojam. Lalić ga ispravno ne uskraćuje Zdravku Mamiću kada analizira njegovu moć i utjecaj. Čini se da pišući kako Šimuniću i Šukeru nedostaje kulturnog kapitala, autor zapada u neku vrstu posrednoga političkog patroniziranja. No politički čini tih aktera ne mogu se svesti na neobrazovanost: oni koji politički djeluju obično vrlo dobro

osjećaju i znaju što čine. *Habitus* je praktičan osjećaj za igru. Ta primjedba vodi k problematiziranju pojma kulturnog kapitala i razmatranju njegove političke upotrebe, a to je posebna tema

Nasilje je pak pojam čije se značenje u društvenima i humanističkim znanostima širi, a u tumačenju i sankcioniranju društvenih interakcija primjenjuje se na sve veći skup odnosa, i to selektivno zbog različitih ekonomskih, političkih i drugih razloga. Steven Pinker piše da nasilja ima više kada ga je manje. Lalićeva knjiga, koja se bavi i navijačkim nasiljem (167-175), odražava napetosti političke upotrebe pojma nasilja. Dok neki nemaju sluha za navijačka divljanja, napade i uništavanja imovine, Lalić nudi poznatu naraciju sociologije sporta prema kojoj je navijačko nasilje najvećma "simboličke naravi". Ipak, kod Lalića je ta pozicija iznijansirana, odnosno ne govori se o pukoj moralnoj panici. Navijači nisu skloni stvarnom nasilju – "osim pretjerano alkoholiziranih i drogiranih te nasilju patološki sklonih pojedinaca" (64) – ali se empirijski uvažava da se navijački milje može gusto ispreplesti s kriminalnim, što pogoduje tome da nasilje navijača češće bude stvarno a ne samo simboličko, kao u Srbiji, ali u osnovi još ne i u Hrvatskoj, unatoč nekim obračunima i ispadima (64-67, 271-272).

No kada piše o nogometu i istupima "svima poznatih upravljača", Lalić konstatira da je nogomet "jedan od epicentara verbalnog nasilja kojim se ugrožava demokratska javnost" (297). Kada analizira "verbalne nasilnike nad Janicom Kostelić", koja je *summa summarum* napadnuta kao "javna dužnosnica" a ne kao "žena", koristi i kategoriju "psihičko nasilje" (363-344). Tvrđiti kako su različiti oblici fizičkog nasilja koji obično nemaju kobne posljedice simbolične naravi te govoriti o psihičkome i verbalnom nasilju nije nužno nekoherentno, ali ilustrira kako pojam funkcionira u opi-

sima različitih odnosa i kako se politički koristi. Više refleksije o tim pitanjima i jasnija tipologija pomogli bi da se izbjegn timerazumi o nasilju koje se, kao operativni pojam, sve više kategorizira u verbalne ispade i geste kojima liberalno-demokratski poredak brani pojedincima i skupinama govor koji smatra nepoćudnim.

Neovisno o kritičkim prigovorima, Lalićeva knjiga ima brojne kvalitete: bogato povijesno i suvremeno gradivo te jasno i pristupaćno pisanje. No što je njezina glavna kvaliteta i zašto je ona politički važna? Lalićeva knjiga kroz priću o politici i nogometu govori o problemu identiteta: o našim političkim željama i osjećajima, o onome što nas čini prijemćivima ili skeptičnima prema odrećenim diskursima.

Autor ne bježi od toga da je i sam dio predmeta o kojemu piše. Nije rijeć samo o *ich*-formi, koja je česta u njegovoj naraciji i koja je dio etnografskog žanra, a u kojoj autor ponajprije bilježi činjenicu da je bio i još uvijek jest eksponiran akter javnog djelovanja, osobito polemika o nogometu i politici: razlićitih televizijskih gostovanja, pri ćemu je kritičan prema vlastitim nastupima; privatnih konverzacija koje se tiću predmeta analize; malih političkih signala koje javno odašilje; novinskih komentara, uključujući lekcije predsjednici o Orjuni.

Iako su i ti etnografski segmenti najćešće politički indikativni, nisu srž poante. Lalićeva knjiga prikaz je složenosti identiteta i pledoaje za nogomet i politiku koji tu složenost mogu prihvatiti, povezati, a ne dijeliti građane. No ona to ipak ne čini formalno stavljajući autora na prvo mjesto, to jest ona to zapravo čini posredno. Prema mojem sudu, pivotno mjesto u knjizi ima naracija o Pavlu Grubišiću Čabi kojemu je, zajedno sa Žanom Ojdanićem, posvećena knjiga. Čabo, "mladić porijeklom iz okolice

Trilja", koji je u ranom djetinjstvu ostao bez oca, ističe kako mu je obitelj s majčine strane sudjelovala u Domovinskom ratu, ali i da su mu djedovi bili partizani te kako je na taj rat ponosan više nego na Domovinski; "Smatram se i Vlajem i Jugo-Slavenom i Balkancem i kozmopolitom", prenosi Lalić Čabinu deklaraciju, koja ovako kulminira: "Ustaše držim jednake četnicima. Srbe ne mrzim. Oluju ne smatram zločinačkim pothvatom" (264). Lalić zaključuje: "Sadržaj toga priopćenja-ispovijedi upečatljiv je pokazatelj političke kompleksnosti (pripadnika) Torcide, a najvjerojatnije i drugih velikih navijačkih skupina kod nas" (264).

Identitetska i politička ispovijest pokojnog Čabe koji je, čini se, samoubojstvom prešao u transcendenciju za pripadnike Torcide, poručuje tonom i sadržajem ono što i Lalić želi afirmirati u knjizi: pluralizam i prihvaćanje složenosti kao put u bogatiji i bolji svijet ili makar inkluzivniju političku zajednicu. Ono što se iz nacionalističke perspektive grubo (i manipulativno) naziva orjunaštvom, drugi je naziv za Lalićev pledoaje za pluralističniju zajednicu koja nadilazi etnopolitičke okvire. Lalićeva knjiga pokazuje kako je nogomet važan za politiku, kao i to kako je on sam oblik politike jer je mjesto izražavanja identiteta, podjela, ali i integracije. Čabo, kojega Lalić politički određuje kao "radikalnog ljevičara" (264), ubio se 2013. s navršениh 35 godina, što ne treba politizirati kao psihološku, obiteljsku, privatnu i osobnu pojavu.

Naposljetku, što Lalićeva pozicija govori o mogućima političkim ulogama sociologije, a i politologije? One se nerijetko pojavljuju kao diskursi delegitimacije onoga što je narodu razumljivo samo po sebi, govoreći o nekim oblicima isključivoga kolektivnog identiteta kao o (etno)nacionalizmu, etnocentrizmu, nativizmu, nasuprot kojemu se afirmiraju

uključivost i lokalni identiteti. Zašto to društveni znanstvenici čine? Možda je riječ o iskrenom idealizmu, no čini se da u odgovoru na to pitanje ne možemo izbjeći kategoriju pripadnosti. Politika može povezivati ili dijeliti na različitim razinama na kojima komuniciramo i djelujemo i na kojima je identitet uvelike zadan, nerijetko različitim traumama koje smo mi ili naši preci proživjeli. Podjele koje različite afirmacije proizvode nisu uvijek bezazlene. Kada Lalić uvodi pojam horizontalizacije sukoba, napadi na Mamića i Janicu dobivaju u tome teorijskom kontekstu ominozne političke konotacije. Završno navođenje alata pravne države možda jest hobsovsko, ali u recentnima političko-nogometnim anegdotama citiranje "jednog od vodećih ljudi Našeg Hajduka" – kojega Lalić poznaje "kao obrazovanoga i civiliziranog čovjeka nesklona ikakvom nasilju", a koji tvrdi da su "navijači, a sada već i posve široka masa, shvatili... da od legalizma u ovoj zemlji nema ništa" i da to vodi u kaos (364-365) – pokazuje drugu stranu medalje koja na neki način priziva specifičnu horizontalizaciju sukoba, govoreći joj u prilog makar ton više no što bi to učinio poslovični neutralni glasnik koji nosi loše vijesti. U tom se svjetlu čini da istinsku dijalektiku ove knjige možda ne čini uzajamno manipuliranje gospodara i roba, nogometa i politike ili politike i nogometa, nego da je riječ o dijalektici među različitim identitetima koji su povezani s pitanjem oblikovanja granica političke zajednice koje nisu statične, posebno ne dugoročno.

Zaključno, Lalićevu knjigu čitam kao neku vrstu izravne i posredne identitetske ispovijesti i pluralističkoga političkog pledoaje, koja izvrsno pokazuje kako su i zašto knjige u društvenim i humanističkim znanostima normativne ili ekspresivne kada je riječ o identitetu i politici. Ona uspijeva pokazati da je nogomet važan zato što se kroz njega govo-

ri o politici, a vjerojatno će se i ubuduće to činiti, na svim razinama oblikovanja identiteta i proizvodnje političke zajednice, ali i u suptilnijima političkim procesima i igrama. Knjigu *Nogomet i politika* metodološki pogođeno obilježava Geertzov ideal etnografskog pothvata, dakle fine distinkcije, ona ne bježi od političkog vrednovanja i ne zastupa pozer-

sku neutralnost te izaziva skeptičnost na razini upotrebljivosti za razumijevanje i orijentaciju u kulturnome i političkom životu neke zajednice u danom vremenu. Dražen Lalić pritom je dio predmeta o kojemu piše. Zaoštreno rečeno, ova je knjiga Dražen Lalić u koricama sa svim dobrima, ali i manje dobrim stranama.

Krešimir Petković

